

Надежда КОСТОВА

Институт за български език – БАН, България

НОВИТЕ ГЛАГОЛИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Nadezhda KOSTOVA

Institute for the Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria

NEW VERBS IN THE BULGARIAN LANGUAGE

The article deals with verb neologisms in the Bulgarian language. Only 7% of new words in Bulgarian are new verbs. The study identifies the thematic areas of verb usage. It concludes that the majority of new verbs (approx. 1/3) are used in the sphere of IT. Observations are made on the lexical semantics of new verbs. The study finds that most of the new verbs are semantically motivated by new nouns – loanwords – or are formed using complex suffixes. The new verbs are presented by descriptive, structural or synonymous definitions in dictionaries of neologisms.

Keywords: neologisms, verbs, Bulgarian language

Ключови думи: неологизми, глаголи, български език

Иновационните процеси в лексикалната система на българския език са изключително интензивни в началото на XXI век. В езика се появяват и утвърждават много нови думи, което е следствие от приемането и усвояването на нови технологии, продукти и дейности. Екстралингвистичните фактори оказват силно въздействие върху езиковата система и имат основна роля за появата на неологизми. Нови думи възникват и по лингвистични причини – за да се удовлетвори нуждата от прилагателни имена, отвлечени съществителни имена, глаголи и др.

Новите думи в българския език са заети или новосъздадени лексикални единици. От тях много малко са глаголи – под 10% от неологизмите, включени в неологичните речници (Благоева 2008, Костова 2012).

С тази статия ще представим резултатите от изследване на новите глаголи – на тяхното словообразуване, лексикална семантика, синонимни и антонимни отношения. Материалът за изследването е ексерпиран основно от „Речник на новите думи и значения в българския език“ от 2001 г. и „Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)“

от 2010 г., изработени в Института за български език на БАН от авторски колектив в състав Емилия Пернишка, Диана Благоева и Сия Колковска.

Новите глаголи, включени в неологичните речници, се използват в областта на компютърните и информационни технологии, общественно-политическата сфера, икономиката, музиката, спорта, бита. Най-голяма е групата на новите глаголи от компютърната област, което е съвсем логично, като се има предвид масовото използване на компютрите и интернетата през последните 20 г. Установихме, че 1/3 от новите глаголи в неологичния речник от 2010 г. са от компютърната област (Костова 2012: 471).

Въз основа на събрания материал от неологичните речници, от различни изследвания и от интернет можем да обобщим, че новите глаголи в българския език са образувани чрез суфиксация или по префиксално-суфиксален начин.

Най-продуктивните суфикси при глаголното словообразуване са *-ира-* и *-изира-* (Благоева 2006, Благоева 2008). Изследването показва, че почти 2/3 от новите глаголи, включени в неологичните речници, са образувани с тези суфикси: *банкирам, лобирам, номинирам, миксирам, индексирам, рекетирам, принтирам, сканирам, тонирам, глобализирам, дигитализирам, финализирам, цифровизирам*. Това са двувидови глаголи.

Видови двойки глаголи, образувани със суфиксите *-ва-* и *-н-*, са характерни най-вече за компютърната област (Благоева 2006). Установихме, че видови двойки са половината от новите глаголи от компютърната област, включени в неологичните речници: *пействам/пейстна, атачвам/атачна, бъгвам/бъгна, зипвам/зипна, краквам/кракна, ънгрейдвам/ънгрейдна*.

Предимно в компютърната област се използват и глаголи със суфикс *-и-*, които се определят в неологичните речници като жаргонни или разговорни: *геймя, сърфя, чатя, принтя, флудя, спамя, бложа*; от интернет – *скайпя*; от други изследвания – *нетя, кодя, снифя* (Благоева 2008), от областта на спорта – *рафтя*, от битовата област – *чейнджа, денся, гафя*. Това са несвършени глаголи.

Друга група глаголи са образувани със суфикса *-ства-* и с тях се назовават професионални дейности: *брокерствам, депутатствам, общинарствам, пиарствам, новинарствам, секретарствам, манекенствам, медиаторствам, дисидентствам, диджействам, агиткаджийствам*. При сравняване с други лексеми в българския език, образувани по същия модел – съществително име със суфикс *-тел, -ар* и суфикс *-ства-*, като *писателствам, актьорствам*, става ясно, че с изброените неологизми се изразява иронично или негативно отношение.

С други суфикси се образуват по няколко глагола, включени в неологичните речници:

със суфикс *-а-* *джиткам, чаткам, кликам*;

със суфикс *-ува-* *митингувам, рейтингувам, блогувам, диетувам*;

със суфикс *-ова-* *лизинговам, тунинговам*;

със суфикс *-е-* *мутрея, куфя*;

със суфикс *-ясва-* купонясвам;

със суфикс *-осва-* чадъросвам.

При префиксално-суфиксалните глаголни неологизми се откроява голяма група от 25 глагола с префикс *де-*: *деактуализирам, деполитизирам, деидеологизирам, декомунизирам, декапсулирам, декриминализирам, делегитимирам, дестимулирам, деинституционализирам, декриптирам, дебъгвам* и др. Повечето от тези глаголи са от обществено-политическата сфера.

Другите префикси, с които се образуват нови глаголи, са: *ре-* (*реприватизирам, рекомунизирам, рестартирам, ребрандирам, ремиксирам, ремастерирам*), *раз-* (*раздържавявам, разархивирам, разинсталирам, разкомпресирам, разпечатвам, разцъквам*), *из-* (*изпринтирам, изпринтвам, изпиратствам, изрекетирам*), *пре-* (*преинсталирам*), *ко-* (*копродуцирам, кофинансирам*), *съ-* (*съфинансирам*). Глаголи с други префикси, невключени в неологичните речници: *по-* (*посърфирам, початя*), *до-* (*дофинансирам, доприватизирам*) (Благоева 2008).

Новите префиксални глаголи влизат в семантични отношения както с нови имена (*рестарт – рестартирам, ремикс – ремиксирам*), така и с нови значения на познати глаголи (*стартирам – рестартирам, инсталирам – преинсталирам, инсталирам – разинсталирам, архивирам – разархивирам*).

Характерна особеност на глаголно словообразуване от компютърната област е наличието на нови глаголи с различни суфикси (и префикси) от една и същата произвеждаща основа:

принтирам, принтвам/притна, принтя, изпринтвам/изпринтя, изпринтирам, сърфирам, сърфя,

блогвам/блогна, блогирам, блогувам, блогърствам, бложа,

болдвам/болдна, болдирам,

рендерирам, рендвам/рендна,

флудвам/флудна, флудя,

спамвам/спамна, спамя,

чатя, чатвам/чатна, чаткам.

Въпреки че изразяват едно и също значение, тези глаголни неологизми имат различна честота на употреба. Обикновено в неологичните речници най-често използваният (и/или препоръчваният) глагол се представя с описателна дефиниция, а останалите – чрез синонимна дефиниция.

За колебание при избора на суфикс свидетелства една голяма група нови глаголи с корен *гугъл*: *гугълирам, гуглирам, гугълизирам, гугълвам/гугълна, гугълувам, гугълствам, изгугълирам, изгугъля, погуглирам, погугълвам, погугълствам* и др. Образувани с различни суфикси или с префикси и суфикси, тези глаголи имат еднаква лексикална семантика. Използват се обикновено като непреходни глаголи със значение 'търся информация в гугъл' (*Признавам си, че ме мързи да гуглирам по въпроса; Който се интересува, да гугълизира; Изгугълира как се прави сокчето; Изгугъли какви японски фирми имат бизнес*

у нас, с какво се занимават и как би могла да се впишеш; Трябва да се погугълва за тях и затова колко са добри), но също и като преходни глаголи със значение ‘търся нещо в гугъл’ (*Аз като любознателен младеж гугълвам цитата; Развих навика да гугълвам състава на козметиката; Това ще го гуглирам*). Глаголните неологизми от компютърната област показват многообразие и колебливост, несигурност при избора на лексема за изразяване на определено значение.

Интересно е да се проследи словообразователната и семантичната мотивираност на новите глаголи.

При работа с неологичните речници ясно се вижда, че новите глаголи са в словообразователни и семантични връзки със съществителни и прилагателни имена. Много малко нови глаголи не се включват в словообразователно гнездо, напр. *пействам, сейввам*. Това са заети глаголи, морфологично адаптирани в българския език.

Формирането на словообразователно гнездо е една от основните предпоставки за интегрирането на неологизмите в езиковата система (вж. Благоева, Колковска 2013). По-задълбоченото разглеждане на словообразователните гнезда показва, че най-често техен връх са заети съществителни имена:

спам, спамов, спамър, спамърски, спамаджия, спамаджийски, спамвам/спамна, спамя;

блог, блогов, блогвам/блогна, бложа, блогувам, блогирам, блогинг, блогър, блогърка, блогърски, блогърство, блогърствам;

бонус, бонусен, бонусирам, бонусиране.

Логично е да се допусне, че глаголните неологизми от подобни на разгледаните словообразователни гнезда са словообразователно и семантично мотивирани от субстантивните заемки. „Ако съществува навлязла в езика порано или едновременно със съответния глагол субстантивна заемка, с която е възможно да се установи мотивационна връзка, се приема, че глаголът е произведен от тази субстантивна единица“ (Благоева 2008: 89). Затова глаголите се дефинират в неологичните речници чрез описателни дефиниции, които съдържат заетите съществителни имена:

спамвам Разпращам спам; спамя.

блогвам Публикувам информация в блог; блогирам, блогувам, бложа.

бонусирам Давам бонус.

Заемката може да е съществително име, което изразява действие, напр. *даунлоуд, рестарт, одит, рекет*. Чрез тази заемка се тълкуват съответните глаголи, като се използва структурна дефиниция:

даунлоудвам Извършвам даунлоуд.

рестартирам Извършвам рестарт.

одитирам Извършвам одит; ревизирам.

рекетирам Извършвам рекет.

Същата структурна дефиниция се използва при значителен брой глаголи, които се отнасят към имена за действия със суфикс *-не*, напр.:

банкирам Извършвам банкиране.

концессионирам Извършвам концессиониране.

лизинговам Извършвам лизинговане.

листвам Извършвам листване.

криптирам Извършвам криптиране.

В българската граматика се приема, че имената с глаголна основа и суфикс *-не* са отглаголни съществителни имена. Тъй като се образуват от всички несвършени глаголи, те обикновено се причисляват към парадигмата на глагола, рядко се разглеждат при словообразуването на отвлечени съществителни имена.

В лексикографската традиция има две практики: имената със суфикс *-не* или не се включват в тълковните речници, или се представят със структурна дефиниция „Отглаголно съществително от (глагола)“. В неологичните речници обратно – глаголт се дефинира чрез съществителното със суфикс *-не*.

За семантиката и граматическите категории на отглаголните съществителни със суфикс *-не* и тяхната връзка с глаголите има доста изследвания, като в някои е отбелязано наличието на отглаголни съществителни без съответстващ им изходен глагол (вж. Георгиева 1977, Калдиева 1982, Балтова 1986, Колковска 1993 – 1994, Костова 2013). Това езиково явление е свързано с употребата на съществителните имена със суфикс *-не* като термини. „Под влияние на честата употреба на съществителното-термин може да влезе в употреба, т.е. да се появи в лексикалната система и съответният глагол“ (Калдиева 1982: 50), „много често, особено в терминологията и специалната лексика, се наблюдава обратният процес, при който първо се приема или образува отглаголно съществително, а след това от него – глагол“ (Попова 2012: 434).

При неологизмите също се наблюдава поява на отглаголни съществителни без съответни глаголи. В неологичните речници са включени имена със суфикс *-не*, които са производни от съществителни: *акциониране* – от *акционер*, *симетризиране* – от *симетрия* (няма глаголи *акционирам*, *симетризирам*), както и сложни имена като *енергоспестяване*, *земеразделяне*, от интернет – *ценообразуване*, *мироопазване* (има и причастия *ценообразуващ*, *мироопазващ*), а също и имена с форманти *евро-*, *еко-* *европрисъединяване*, *екозамърсяване*. Ясно е, че *акциониране* и *симетризиране* са образувани със сложните суфикси *-иране* и *-изиране* (подробно за сложните суфикси вж. Колковска 1993–1994). В интернет откриваме употреби и на глаголите (*Останалите 49% да се акционират между фенове и инвеститори; Аврамов продължава да симетризира двата тоталитарни режима – националсоциализма и комунизма*). Ще проследим дали тези глаголи ще се утвърдят в езика.

Освен наличие на отглаголни съществителни без съответен глагол при неологизмите, потвърждава се и търдението за по-голяма честота на употреба на някои съществителни имена. Проверка на фреквентността на неологизмите

в електронните корпуси (Българския национален корпус, лексикографския корпус, интернет) показва, че повечето глаголи имат по-голяма фреквентност от отглаголните съществителни, напр. *лобирам, номинирам, принтирам*. Тези глаголи са представени в неологичните речници с описателни дефиниции, като към речниковата статия на глагола е дадено и отглаголното съществително (т. нар. гнездови принцип в лексикографията). Но голяма група нови имена със суфикс *-не* имат по-висока фреквентност от съответните глаголи, напр. *банкиране, концесиониране, конвертиране*. Безспорно, именните неологизми със суфикс *-не* имат терминологично значение.

Дори за неизкушения в лингвистиката българин е ясно, че *банкиране* се използва много повече от *банкирам*. Многобройните употреби на съществителното са свързани с терминологичните словосъчетания *интернет банкиране, електронното банкиране, инвестиционно банкиране, частно банкиране, корпоративно банкиране, онлайн банкиране* и др. Тъй като при създаването на неологичните речници наред с традиционните лексикографски подходи е използван и корпусния подход, статистическите данни за честотата на употреба са дали основание за дефиниране на глагола чрез съществителното име. Но не само данните за фреквентността са довели то това лексикографско представяне на някои от новите глаголи.

Изработени на базата на специално създадени корпуси, неологичните речници отразяват периода на поява на неологизмите в езика. Виждаме, че в неологичния речник от 2001 г. е представен по-ранен период, в който част от глаголните неологизми още не са възникнали или не са се утвърдили в българския език. През този период са навлезли неологизмите *лизинг, лизингов, лизинговане, маршрут, маршрутизация, маршрутизиране, маршрутизатор*. В неологичния речник от 2010 г. вече са регистрирани глаголните неологизми *лизинговам, маршрутизирам*. Откриваме и други примери за по-ранна поява на имена със суфикс *-не* от съответните глаголи (*банкиране, рейтингуване, микрокредитиране, автобронзиране*), както и на други абстрактни имена (*глобализация, глобализъм, глобализиране; натовизация, натовизиране, евроизация, реприватизация, рекомунизация*) – „често се приемат или образуват съществителни с процесно значение с наставка *-ция* вместо или преди отглаголните съществителни на *-не* и *-ние*“ (Попова 2012: 434).

Абстрактните имена със суфикс *-ция* са другата субстантивна група, която мотивира появата на нови глаголи, представени в неологичните речници със същата структурна дефиниция:

приватизирам Извършвам приватизация; раздържавявам.

кирилизирам Извършвам кирилизация.

дебюрократизирам Извършвам, осъществявам дебюрократизация.

рекомунизирам Извършвам рекомунизация.

маршрутизирам Извършвам маршрутизация; рутирам.

Абстрактните съществителни имена със суфикс *-ция* най-често се използват като термини. Те също са имена за действия, образувани със сложни суфикси. Наблюдаваме конкуренция между имената със суфикс *-ция* и суфикс *-не*, но корпусните данни показват, че имената със суфикс *-ция* имат по-висока фреквентност и затова се използват при дефинирането на новите глаголи:

електронизирам Извършвам електронизация.

дигитализирам Подлагам на дигитализация; цифровизирам.

Част от новите глаголи, дефинирани чрез съществителни имена със суфикс *-ция*, всъщност се включват в словообразователно гнездо с връх прилагателно име, което може да е лексикален или семантичен неологизъм:

дигитален, дигитализация, дигитализирам,

цифров, цифровизация, цифровизирам,

електронен, електронизация, електронизирам,

виртуален, виртуализация, виртуализирам.

Тези нови глаголи се определят като двойно мотивирани – и от прилагателни, и от съществителни имена (Благоева 2008: 87), което може да се види при дефинирането на значенията на глагола *глобализирам се*:

глобализирам се 1. Претърпявам глобализация. 2. Придобивам глобален характер.

Още едни имена за действия мотивират появата на нови глаголи и се използват при дефинирането им – заемки от английски, завършващи на *-инг*:

хеджирам Извършвам хеджинг.

аутсорсвам Извършвам аутсорсинг.

брандирам Извършвам брандинг.

ребрандирам Извършвам ребрандинг.

Неологизмите на *-не* и *-инг* са в конкуренция. Данните за фреквентността сочат, че *мониторинг, хостинг, аутсорсинг* са често използвани термини, както и *банкиране, хеджиране*, а многобройните употреби на глагола *спонсорирам* и отглаголното име *спонсориране* правят абсолютно ненужна чуждицата *спонсоринг*.

От направеното изследване можем да обобщим, че повечето от новите глаголи в българския език са словообразователно и семантично мотивирани от съществителни имена – заемки или имена за действия със суфикси *-не* и *-ция*. Малко на брой нови глаголи не влизат в словообразователни гнезда – те са заемки, морфологично адаптирани в българския език.

Освен чрез включване в словообразователни гнезда, неологизмите се интегрират в езика и чрез установяване на семантични отношения. Посредством синонимни и антонимни връзки новите глаголи се закрепват в системата на езика.

Интересен факт е, че значенията на новите глаголи са свързани с новите значения на познати глаголи. Едно и също значение може се изразява чрез лексикални и семантични неологизми. Такива семантични отношения се характерни за глаголните неологизми от компютърната област – синоними са: *сейввам, записвам* (невключен в неологичните речници *запазвам, съхранявам*),

даунлоудвам, свалям, изтеглям, източвам, точка (невключени *тегля, дърпам, дръпвам*),
ъплоудвам, качвам,
ъпгрейдвам, надграждам, надстроявам,
стартирам, подкарвам,
пека, изпичам, пържа (невключени *прогарям, опичам, пеквам*),
кликвам, кликам, цъквам, цъкам, шракам (невключен *шраквам*),
сърфирам, сърфя, ровя.

В неологичните речници може да е включен само единият неологизъм (напр. *изтривам*), а другият (*дилийтвам*) да липсва, понеже е с по-малко употреби или неговото използване е неподходящо, нежелано. В повечето случаи не са включени семантични неологизми. Неологичните речници показват, че тези лексикални и семантични неологизми се появяват едновременно в българския език.

Виждаме, че в синонимните редове участват семантични неологизми, като другите значения на тези думи са с близка семантика, но не са синоними, напр. *свалям* и *тегля*, *пека* и *пържа*, *записвам* и *запазвам*. Синонимни са само значенията им в компютърната област.

Обикновено лексикалните неологизми носят белег за престижност и се използват като термини, докато семантичните неологизми се приемат като техни разговорни варианти и се дефинират синонимно чрез лексикалните неологизми.

За разлика от синонимните редове, в които се включват както лексикални, така и семантични неологизми, антонимните двойки са или от лексикални (*даунлоудвам* – *ъплоудвам*, *бъгвам* – *дебъгвам*, *експортвам* – *импортвам*), или от семантични неологизми (*влизам* – *излизам*, *отварям* – *затварям*, *качвам* – *свалям*, *записвам* – *изтривам*, *инсталирам* – *деинсталирам*, *компресирам* – *декомпресирам*, *заразявам* – *лекувам*). При двойките семантични антоними новите значения оформят противопоставяне, което се прибавя към вече установеното противопоставяне на лексемите.

Наблюдаваме и появява на нови глаголи с българската представка *раз-* (*разинсталирам*, *разкомпресирам*), въпреки наличието на антонимни двойки глаголи *инсталирам* – *деинсталирам* и *компресирам* – *декомпресирам*. Това е още едно доказателство за словообразователното изобилие, както и за разколебаната норма при компютърната лексика.

Разгледаните словообразователни и семантични особености на новите глаголи показват тяхното утвърждаване в лексикалната система на българския език. Неологичните речници отразяват по-късната поява на някои нови глаголи, както и мотивирането на новите глаголи от нови съществителни – заемки или имена за действия. Процесите на заемане и създаване на нови глаголи продължават.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

Балтова 1986: Балтова, Ю. За някои явления и тенденции в изграждането на лексикалната система на съвременния български книжовен език. // *Въпроси на съв-*

- ременната българска лексикография и лексикология. София: Изд. на БАН, 74–80. **Baltova 1986:** Baltova, Yu. Za nyakoi yavleniya i tendentsii v izgrazhdaneto na leksikalnata sistema na savremenniya balgarski knizhoven ezik. // *Vaprosi na savremennata balgarska leksikografiya i leksikologiya*. Sofia: Izd. na BAN, 74–80.
- Благоева 2006:** Благоева, Д. Неологизмите в съвременния български език. // *Български език и литература*, № 6. **Blagoeva 2006:** Blagoeva, D. Neologizmit v savremenniya balgarski ezik. // *Balgarski ezik i literatura*, № 6.
- Благоева 2008:** Благоева, Д. Нова глаголна лексика в българския език. // *В търсене на смисъла и инварианта*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 79–90. **Blagoeva 2008:** Blagoeva, D. Nova glagolna leksika v balgarskiya ezik. // *V tarsene na smisala i invarianta*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 79–90.
- Благоева, Колковска 2013:** Благоева, Д., С. Колковска. Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век. // *Българска лексикология*. Т. 1. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 215–394. **Blagoeva, Kolkovska 2013:** Blagoeva, D., S. Kolkovska. Dinamika i inovatsionni protsesi v balgarskata leksika v kraia na XX i nachaloto na XXI vek. // *Balgarska leksikologiya*. Т. 1. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 215–394.
- Георгиева 1977:** Георгиева, Е. Състояние и проблеми на българската научно-техническа терминология. // *Български език*, № 4, 277–284. **Georgieva 1977:** Georgieva, E. Sastoyanie i problemi na balgarskata nauchno-tehnicheska terminologiya. // *Balgarski ezik*, № 4, 277–284.
- Калдиева 1982:** Калдиева-Захариева, Ст. Към характеристиката на отглаголните съществителни със суфикс -не в съвременния български книжовен език. // *Български език*, № 1, 48–53; (продължение) № 2, 116–124. **Kaldieva 1982:** Kaldieva-Zaharieva, St. Kam karakteristikata na otglalolnite sashtestvitelni sas sufiks -ne v savremenniya balgarski knizhoven ezik. // *Balgarski ezik*, № 1, 48–53; (prodalzhenie) № 2, 116–124.
- Колковска 1993–1994:** Колковска, С. Словообразуване на имена за действия от отименни глаголи (с оглед на терминологията). // *Български език*, № 4, 378–380. **Kolkovska 1993-1994:** Kolkovska, S. Slovoobrazuvane na imena za dejstviya ot otimenni glagoli (s ogled na terminologiyata). // *Balgarski ezik*, № 4, 378–380.
- Костова 2012:** Костова, Н. Наблюдения върху нови глаголи и отглаголни съществителни в българския език. // *Иелтина в pohledu synchronnnt a diachronnnt*. Praha: Karolinum, 471–476. **Kostova 2012:** Kostova, N. Nablyudeniya varhu novi glagoli i otglagolni sashtestvitelni v balgarskiya ezik. // *Иелтина в pohledu synchronnnt a diachronnnt*. Praha: Karolinum, 471–476.
- Костова 2013:** Костова, Н. Новите имена за действия в българския език и тяхното лексикографско представяне. // *Проблеми на неологията в славянските езици*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 77–108. **Kostova 2013:** Kostova, N. Novite imena za dejstviya v balgarskiya ezik i tyahnoto leksikografsko predstaviane. // *Problemi na neologiyata v slavyanskite ezitsi*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 77–108.
- Попова 2012:** Попова, М. *Теория на терминологията*. Велико Търново: ИК „Знак’94“, 2012. **Popova 2012:** Popova, M. *Teoriya na terminologiyata*. Veliko Tarnovo: IK “Znak’94”, 2012.